

Л. В. ЗАСЄКІНА, канд. психол. наук

(Волинський державний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

КОГНІТИВНА НАУКА ЯК ШЛЯХ ДО ГАРМОНІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СУСПІЛЬСТВІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с. 174–176

Аналізується парадигма когнітивної науки як шляху гармонізації людської взаємодії в суспільстві ХХІ століття. Зазначається, що кінцевим завданням когнітивної науки є покращення взаєморозуміння людей.

Основою життєдіяльності індивідуального інтелекту є функція нейронної системи мозку організму, а основою життєдіяльності суспільного інтелекту – інформаційні зв'язки, тобто передавання і поширення знань. Саме вони підвищують “інформаційну температуру” соціальних систем, не допускають духовної збідності. Термін “інформація” у перекладі з латині означає “звістка”, проте первинний давньогрецький зміст цього поняття передбачав діалог. Істина народжувалася в діалозі, дискусії, а не містилася первинно в монолозі [1]. У ХХ ст. людство нагромадило значний обсяг інформації в різних наукових галузях, що потребувало систематизації в науці міждисциплінарного типу, адже, на думку стародавнього китайського мислителя Конфуція, той, хто володіє інформацією – володіє світом. Наукова парадигма системології не могла задовольнити цю потребу, оскільки лише пропонувала певні шляхи й критерії класифікації цієї інформації і стежила за дотриманням наукової термінології. Людство виявилось не готовим власне для обробки, засвоєння та використання розмаїття інформаційного бомбардування і перетворення його на стійкий фонд знань. Вирішення такого завдання взяла на себе когнітивна наука. Оскільки інформація передається знаками, вербальними та невербальними, а в її обробці беруть участь усі психічні процеси відображення, когнітивна обробка дискурсу постала у фокусі уваги насамперед психологів і лінгвістів.

Термін “когнітологія” не новий. Починаючи з 60-х років ХХ ст. ним позначають бурхливо зростаючий напрям науки про механізми відпрацювання особистісного знання щодо того, які розумові операції сприяють виникненню в людини нових понять, а їх комбінації набирають статусу істини. Соціальна ентропія – це “розкид” знань у суспільстві, їх безсистемне використання, відсутність кумулятивності в інтелектуальних зусиллях соціуму. Ентропія знань призводить до “розкиду” і соціальної енергії [1]. Відтак соціальні науки теж почали активно шукати своє місце в когнітивній науці. Когнітологія як одна з найвпливовіших галузей мовознавства виникла на Заході в першій половині ХХ ст. “Днем народження” когнітивної науки вважається семінар, який відбувся в Блумінгтоні (США) у 1953 р. Підсумки цього семінару, опубліковані у книзі за редакцією Ч. Осгуда і Т. Сибеока, дали могутній імпульс до активізації когнітивних досліджень в усьому світі [4]. Семінар був присвячений теорії інформації математичного спрямування і констатував “вибух” цікавості до процесів мислення, а також координації зусиль експериментальної психології, теоретичної лінгвістики та штучного інтелекту щодо досліджень мовленнєво-розумових процесів.

Тому, на нашу думку, ототожнення понять “когнітивна революція” і “хомськянська революція” неприйнятне, оскільки саме Ч. Осгуд у психолінгвістиці-54 вбачав акти комунікації у вигляді моделей загальної теорії зв'язку. В основі цієї

моделі є певний відправник, який має *повідомлення 1*. Відправник для передання повідомлення використовує передавач, що перетворює повідомлення на сигнал і передає його каналом зв'язку. Причому це перетворення на сигнал відбувається з використанням певного коду. Одержувач за допомогою того ж коду перетворює сигнал на *повідомлення 2*. У каналі зв'язку можуть виникнути перешкоди, так званий комунікативний шум, що спотворює повідомлення. Це означає, що *повідомлення 1 і 2* можуть різнитися так істотно, що іноді неможливо зрозуміти, про що йдеться. Таким чином, Ч. Осгуд ще в 1954 р. висунув проблему розуміння учасниками комунікації одне одного, чільне місце в якому належить коду. Цей, згідно з термінами Ч. Осгуда, "код" і є знання, які дають змогу, з одного боку, породжувати висловлювання, а з іншого — розуміти думки, виражені засобами мови. Знання, які використовуються для декодування повідомлення, не обмежуються лише знаннями про мову. До них належать також енциклопедичні знання про світ, соціальний контекст, уміння когнітивно обробляти дискурс і відбиту в ньому інформацію. При цьому жодний з видів знань не є домінуючим. Лише комплексне дослідження організації всіх типів знань дає змогу визначити сутність комунікативної компетенції, формування вихідного знання і конструювання моделі ситуації поточного дискурсу.

Таким чином, дослідження знань, їх структур та систем подання є одним з провідних напрямів когнітивної науки, і когнітивної психології зокрема. На думку О. С. Кубрякової, основним завданням теорії мови в сучасний період є наукове обґрунтування механізмів обробки мови і побудова моделі її розуміння [2]. Оскільки в основу такої моделі покладено положення про взаємодію різних видів знань і стратегій їх обробки, лінгвістика вже не має монополії на конструювання загальної мовної моделі. У вирішенні цього завдання значну роль відіграє співпраця психології і лінгвістики. Ця теза не нова, адже такий "союз" триває понад 100 років (Гумбольдт, Вундт, Бодуен де Куртене). Протягом цього періоду спостерігається асиметричний союз цих дисциплін. У перші десятиліття ХХ ст. лінгвісти звернулись до психології в пошуках відповіді на питання, як люди використовують мову. Вони робили спроби побудувати лінгвістичну теорію на основі психологічних понять гештальта, репрезентації, пам'яті й уваги. Проте через конфлікт між опозиційними психологічними та лінгвістичними теоріями лінгвісти, так само як і психологи, зрозуміли, що домагаються різних цілей. У про-

міжний період в обох дисциплінах домінував біхевіористський підхід, через який вони ігнорували концепції своїх колег з іншого табору. Однак всередині ХХ ст. психологи звернулись до лінгвістики з метою розробки психології мови. Спираючись на формально-лінгвістичну теорію, психологи почали створювати граматики користування мовою (grammars of language performance), описувати когнітивні процеси в термінах суб'єктивного лексику, трактувати пам'ять як пропозиційну мережу, що ґрунтується на синтаксичних відношеннях. Однак цього разу конфлікт між лінгвістичними теоріями привів психологів до думки про відмінність психології і лінгвістики. Як зазначає А. Блюменталь, історія відносин між психологією і лінгвістикою може інтерпретуватись як нещаслива, оскільки періоди ілюзій та інтеграції цих дисциплін змінювались періодами розчарувань та розмежувань [3].

Поряд із цим існує також оптимістичніший погляд на цей союз. Кожні моменти співпраці психології і лінгвістики приводили до зміни поглядів в обох дисциплінах. "Сумну долю" кооперації цих наук виправила когнітивна наука, основні напрями якої не залишають жодних сумнівів щодо їх інтеграції. Ще донедавна панувала думка Дж. Міллера про різні цілі психологів і лінгвістів. За його словами, у конструюванні моделі мови лінгвіст акцентує увагу на тому, що може бути сказано й виражено мовою, а психолог — на тому, що говорить й виражається насправді. Іншими словами, у фокусі уваги лінгвіста перебуває мовна здатність, структура, а в полі інтересу психолога — мовна активність, функція. Проте з позиції логіки з метою опису феноменології будь-якого явища необхідно аналізувати як структуру, так і функцію, а дослідження мовних засобів вираження будь-якої інформації повинно здійснюватись із заглибленням у контекст об'єктивної дійсності, що й робиться на сучасному етапі когнітивної науки такими психологами й лінгвістами, як Ф. Джонсон-Лерд, В. Кінч, Т. ван Дейк, Р. Лангакр, Дж. Фодор у дослідженні активізації різних психічних процесів при інтерпретації та розумінні дискурсу.

Вивчення мови взагалі як засобу міжособистісного спілкування і дослідження психологічних передумов її функціонування уможливають створення нової моделі світу, яка б дала поштовх для народження людства майбутнього з новим баченням світу, психіки і мови як засобу відбиття себе й світу. Раціональне й ірраціональне, свідомість і підсвідомість, інтелект і емоції, матеріальне й ідеальне не повинні протиставляти-

ся, жорстко розмежовуватись нездоланною стіною. За словами Ж. Дєррїди, ідея опозитивного розмежування (*différence*) повинна поступитися місцем ідеї вирізнєння (*différance*), іношості, співіснуванню множинності не тотожних одне одному, але доволі рівноправних смислових інстанцій. Розглядаючи будь-які опозиції, ми підсвідомо прагнемо поставити у привілейоване положєння одного з членів опозицій, зробити на ньому ціннісний акцент. Отже, ХХІ ст. повинно стати не часом розмежування, вузької спеціалізації тієї чи іншої науки, а точкою відліку їх реального полілогу з метою віднаходження шляхів взаєморозуміння, пошуку моментів дотику їх наукових парадигм.

Особливе місце в цьому спілкуванні має посїдати гармонійне поєднання психології і лінгвістики, адже проблема мислення й мови не є лише суто психологічною та лінгвістичною. Відомо, що дві людини, які мають по одній ідеї, вступивши в комунікацію, матимуть у підсумку по дві ідеї. Подібно до цього інформаційно-енергетичний обмін у діалозі двох потужних "голосів" психології і лінгвістики в лоні когнітивної науки спричинить народження якісно нового створіння — гармонійного і життєздатного.

Внаслідок поширення когнітивної науки з'явилось багато різних шкіл і напрямів у різних країнах. У європейських течіях когнітивної науки у фокусї уваги перебувають процеси мовної

обробки інформації, в американських напрямках значного розвитку дістає когнітивна психологія, яка оперує великою кількістю експериментальних даних і досягненнями нейронауки.

Таким чином, незважаючи на наукове формулювання інструментарію та методології, кінцевим завданням когнітивної науки є покращєння розуміння людьми одне одного. Однак насправді досягти повного розуміння, за словами П. Садовського [5], неможливо. На нашу думку, до цього треба прагнути, але ця мета недосяжна, адже це означало б тотальне ототожнення ментальностей індивідів, що в кінцевому підсумку призвело б до припинєння мовленнєвої взаємодії взагалі.

Література

1. Каныгин Ю. М., Яковенко Ю. И. Введение в социальную когнитологию. — К.: Наук. думка, 1992.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. — М.: Изд-во МГУ, 1996.
3. Blumental A. L. The emergence of psycholinguistics // Synthese. — 1997. — V. 72. — P. 313–323.
4. Psycholinguistics. A survey of theory and research problems / Eds. C. E. Osgood, T. A. Sebeok. — Baltimore: Waverly Press, 1954.
5. Sadowski P. Literature as interaction: A systems model of literary composition and reception // The USSE Messenger. — 2000. — V. 1. — P. 80–86.